

*Голові спеціалізованої вченої ради №081-6-25,
доктору юридичних наук, професору,
професору кафедри теорії та історії
держави і права Університету економіки та
права «КРОК»
Віталію СКОМАРОВСЬКОМУ*

ВІДГУК

**доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Дідича Тараса Олеговича
на дисертацію Гавриленка Олександра Олександровича
на тему «Теоретико-правові аспекти правового регулювання деліктної
відповідальності публічних суб'єктів», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право»
зі спеціальності 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. Застосування інституту деліктної відповідальності публічних суб'єктів є важливим інструментом правового впливу, що застосовується більшістю сучасних правових систем, забезпечуючи якість та законність функціонування таких суб'єктів. Тому актуальність тематики дисертаційної роботи Гавриленка О.О. не викликає сумнівів, що зумовлена наступним:

- по-перше, необхідністю забезпечення верховенства права та принципу підконтрольності влади. У демократичній державі органи влади не можуть бути «поза законом». Їх відповідальність за шкоду є необхідною умовою: обмеження державної влади, недопущення зловживань та захисту прав і свобод людини. Порушення з боку влади повинно спричиняти юридичні наслідки, і дослідження механізмів такої відповідальності є ключовим для реалізації принципу верховенства права;

- по-друге, зростання кількості спорів між громадянами та суб'єктами публічної влади в Україні, що відображає сталу динаміку розгляду адміністративних спорів, позовів про компенсацію шкоди, завданої незаконними діями поліції, судів, органів місцевого самоврядування тощо підвищує потребу чіткого й ефективного механізму деліктної відповідальності суб'єктів публічної влади. В основу підвищення рівня ефективності механізму деліктної відповідальності мають бути закладені суттєво оновлені концептуальні підходи, які стосуються її теоретико-правових аспектів;

- по-третє, недостатня визначеність та узгодженість законодавства України, що пов'язано з нечіткістю правового забезпечення таких термінів як «шкода, завдана органом влади», «збитки, завдані незаконними діями суб'єктів публічної влади»; різними підходами в ЦК України та КАС України щодо підстав відповідальності; відсутністю єдиної моделі відшкодування моральної шкоди, фактично сьогоденні перешкоджає реальному доступу до компенсації. Водночас євроінтеграційний вектор та вимоги ЄСПЛ вимагають удосконалення використання інституту деліктної відповідальності суб'єктів публічної влади, що попередньо потребує вироблення науково обґрунтованих підходів до удосконалення відповідної законодавчої бази.

Актуальність тематики дисертаційної праці Гавриленка О.О. доводиться і взятими Україною на себе зобов'язаннями в частині узгодження вітчизняного законодавства з практикою Європейського суду з прав людини,

принципами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також формування усталеної судової практики в питаннях відповідальності суб'єктів публічної влади. Теоретичне опрацювання інституту деліктної відповідальності публічних суб'єктів потенційно сприятиме уніфікації судової практики, підвищенню значення прав людини, зміщуючи акцент від інтересів держави — до прав людини.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дисертаційне дослідження проведено відповідно до пріоритетних напрямів, закріплених у Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 рр. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної діяльності кафедри теорії та історії держави і права Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» у межах теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У результаті ґрунтовного аналізу змісту наукових публікацій та дисертаційного дослідження Гавриленка О.О. можна зробити висновок про те, що наукові висновки та практичні рекомендації, сформульовані дисертантом, є аргументованими та обґрунтованими, носять достовірний характер. Цьому посприяла структура дисертації, яка обумовлена прагненням автора логічно та послідовно висвітлити наявний матеріал дослідження.

Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується вибором методологічної бази, котра засновується на комплексі методологічних підходів наукового дослідження (діяльнісний, системний, функціональний та ін.), охоплює усі основні методи наукового пізнання, що застосовуються юридичною наукою. Це дозволило дисертанту

на підставі узагальнення наукових концепцій, критичного аналізу правового забезпечення та практики застосування деліктної відповідальності до суб'єктів публічної влади:

а) виокремити та проаналізувати теоретико-правові аспекти правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів;

б) з'ясувати стан правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів за законодавством України;

в) визначити та обґрунтувати основні напрямки удосконалення правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій.

Враховуючи використання достатньої кількості джерел, матеріалів судової практики, методів наукового пізнання, можна зробити висновок про належний та достатній рівень достовірності результатів дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її основних положень та новизни результатів наукового дослідження. Дисертація Олександра Олександровича Гавриленка складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації є логічною, узгоджена з метою дослідження – узагальнення наукових концепцій, критичного аналізу правового забезпечення та практики застосування деліктної відповідальності суб'єктів публічної влади в Україні.

Детальне ознайомлення з результатами дисертаційного дослідження дає підстави стверджувати, що сформульовані у роботі положення викладені на належному науковому рівні. Автором зроблено низку висновків і пропозицій, які вирізняються науковою новизною, мають практичне значення і заслуговують на схвальну оцінку.

У Вступі обґрунтовано актуальність та ступінь дослідження дисертаційної проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами,

темами, охарактеризовано мету й задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; висвітлено положення, що містять елементи наукової новизни та практичне значення одержаних результатів; наведені дані про їх апробацію та впровадження, а також щодо публікацій, структури й обсягу роботи.

У Розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика деліктної відповідальності публічних суб'єктів» розкрито місце деліктної відповідальності публічних суб'єктів в системі цивільно-правової відповідальності, а також здійснено аналіз наукових підходів щодо можливості настання деліктної відповідальності публічних суб'єктів без врахування вини. На підставі ґрунтовного аналізу поглядів вчених, що представлені в юридичній науці, дисертантом доведено, що деліктна відповідальність публічних суб'єктів є різновидом цивільно-правової відповідальності. Вказаний висновок засновується на виокремлених автором особливих рисах деліктної відповідальності публічних суб'єктів, до яких Олександр Олександрович відносить: 1) специфічний суб'єктний склад заподіювачів шкоди та безпосередніх суб'єктів відповідальності; 2) комплексний характер правової природи інституту деліктної відповідальності публічних суб'єктів; 3) імперативний характер норм, які регулюють підстави настання деліктної відповідальності для публічних суб'єктів, незважаючи на те, що переважна більшість їх визначена в цивільному законодавстві України; 4) грошова форма компенсації як матеріальної, так і моральної шкоди; 5) притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності незалежно від вини та ін. Заслуговує на підтримку зроблений автором висновок про комплексний характер правової природи деліктної відповідальності публічних суб'єктів, а також ті аспекти деліктної відповідальності, що отримали правове забезпечення.

Оскільки на сьогодні серед науковців існують різні погляди на питання можливості настання для публічних суб'єктів відповідальності незалежно від вини, автором цілком справедливо і обґрунтовано

запропоновано узагальнити та структурувати такі погляди, визначити їх переваги та спільні аспекти.

На підставі аналізу наукових поглядів, Гавриленком О.О. підтримано думку щодо можливості настання у певних визначених законодавством випадках цивільно-правової відповідальності без врахування вини, зокрема, у випадку притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності.

У Розділі 2 «Правове регулювання деліктної відповідальності окремих публічних суб'єктів» проведено критичний аналіз положень актів міжнародного права та законодавства України, що регламентує питання деліктної відповідальності держави, конкретизовано доктринальні уявлення про орган місцевого самоврядування як суб'єкт деліктної відповідальності, а також розкрито особливості деліктної відповідальності держави та територіальних утворень в окремих країнах Європейського Союзу.

Автором справедливо відзначено, що деліктна відповідальність держави регулюється нормативно-правовими актами різної юридичної сили, серед яких є як міжнародні нормативно-правові акти, до яких приєдналася Україна, так і законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти. Встановлено, що, незважаючи на наявність великої кількості нормативно-правових актів, які детально регулюють деліктну відповідальність держави, в законодавстві України є певні неузгодженості між деякими з таких нормативно-правових актів, які суттєво впливають на реалізацію притягнення держави до деліктної відповідальності. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність посилення відповідальності посадових та службових осіб органів державної влади, а також органів влади місцевого рівня за шкоду, яка була завдана їх незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю, та яка була відшкодована державою або іншим публічним суб'єктом. Як наслідок, висловлено пропозицію замінити право публічних суб'єктів на звернення до суду зі зворотною вимогою до посадових та службових осіб для стягнення суми відшкодування, виплаченої

постраждалим особам, на обов'язок такого звернення. Для цього запропоновано внести такі зміни до ЦК України (ст. 1191 ЦК України).

Заслуговує на позитивну оцінку думка дисертанта про те, що деліктна відповідальність органів місцевого самоврядування переважно регулюється тими самими нормативними актами, що і деліктна відповідальність держави, а тому правовому регулюванню деліктної відповідальності органів місцевого самоврядування за законодавством України притаманні такі самі проблемні питання, як і правовому регулюванню деліктної відповідальності держави.

На підставі аналізу зарубіжної наукової літератури та законодавства Франції, Німеччини та Польщі визначено особливості правового регулювання деліктної відповідальності держави та територіальних утворень у цих країнах. Висловлено пропозицію спробувати перейняти позитивний досвід Франції, Німеччини та Польщі щодо деяких аспектів правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів та спробувати запровадити його в Україні.

У Розділі 3 «Спеціальні підстави притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності» дисертантом акцентовано увагу на питаннях: а) відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами державної влади за законодавством України в частині проблем правового регулювання та правозастосування; б) правового регулювання відшкодування шкоди, завданої публічними суб'єктами при здійсненні нормотворчої діяльності; в) відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам внаслідок війни Російської Федерації проти України.

Автором виокремлено та надано критичну оцінку основним положенням, які регулюють відшкодування шкоди, завданої органами, що здійснюють правоохоронну діяльність, або їхніми службовими особами (ст. 1176 ЦК України, Закон № 266/94-ВР, Положення № 6/5/3/41). Окрім цього відзначено, що при правовому регулюванні відшкодування шкоди, завданої органами, що здійснюють правоохоронну діяльність,

застосовуються також норми, які визначають загальні засади відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, а саме ст. 56 КУ, ст. ст. 1173-1174 ЦК України. Надана критична оцінка стану правового регулювання відшкодування шкоди суб'єктами правоохоронної діяльності дозволила автору виокремити недоліки такого правового регулювання та запропонувати відповідні зміни і доповнення до положень чинного законодавства України, а саме: 1) доповнити ст. 1 Закону № 266/94-ВР незаконними діями, які не вказані в цій статті, але є у ст. 1176 ЦК України; 2) внести зміни до ч. 1 ст. 1176 ЦК України; 3) виключити ч. 7 ст. 1176 ЦК України. Запропонований варіант вирішення проблеми дозволить усунути вищезазначену неузгодженість та уникнути дублювання тексту в нормах ч. 1 ст. 1176 ЦК України та ст. 1 Закону № 266/94-ВР. Норма ч. 1 ст. 1176 ЦК України матиме відсилочний характер до Закону № 266/94-ВР, а у ст. 1 Закону № 266/94-ВР будуть визначені підстави відшкодування шкоди.

Обґрунтованість положень, що виносяться на захист доводиться також проведенням аналізом судової практики, на підставі чого визначено, що на сьогодні суди часто неправильно застосовують або не розглядають можливості застосувати взагалі при розгляді справ про відшкодування шкоди, завданої органами, що здійснюють правоохоронну діяльність, норми ст. ст. 1173-1174 ЦК України, де визначені загальні засади відшкодування шкоди, завданої органами влади або їхніми посадовими чи службовими особами.

Дисертантом обґрунтовано звернено увагу, що на сьогоднішній день досі тривають дискусії щодо можливості отримати відшкодування шкоди, завданої особі нормативно-правовим актом, який було визнано неконституційним, на підставі ст. 1175 ЦК України. Було вдосконалено аргументацію на підтримку можливості застосування до правовідносин з відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок визнання нормативно-правового акту неконституційним, ст. 1175 ЦК України за аналогією закону.

Важливими і актуальними є зроблені дисертантом висновки щодо відшкодування шкоди, завданої росією як державою-агресором. В роботі визначено, що для притягнення до відповідальності та реалізації такого відшкодування, зокрема, необхідно створити дієвий механізм, який регулюватиме відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф проти України, в тому числі, шкоди, завданої фізичним та юридичним особам.

Визначено основні міжнародні та національні нормативно-правові акти, які на сьогоднішній день врегульовують деякі аспекти правового механізму відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф проти України, та зроблено спробу їх проаналізувати.

Зроблено висновок про необхідність продовжувати роботу над розробкою та прийняттям додаткових законодавчих актів з метою створення в майбутньому дієвого правового механізму відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії рф проти України. Акцентовано увагу на тому, що у Верховній Раді України знаходиться проєкт ЗУ «Про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації», який містить багато позитивних аспектів щодо правового регулювання механізму відшкодування вищезазначеного виду шкоди. Висловлено думку, що законодавцю варто повернутися до розгляду зазначеного законопроєкту.

Висновки до дисертаційної роботи є достатньо повними і такими, що характеризують основні етапи та результати вирішення поставлених завдань.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється продуманою структурою роботи, правильно обраною методологією, відповідною концептуальною основою, ґрунтовним аналізом джерельної бази.

Оцінка новизни результатів наукового дослідження. За характером та змістом розглянутих питань дана робота є першим в українській

теоретико-правовій науці комплексним дисертаційним дослідженням проблеми правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів, основних напрямків його удосконалення. Заслужують на високу позитивну оцінку положення наукової новизни отриманих результатів, особливо варто відзначити наступні положення:

- доповнені та розширені риси, які виділяють деліктну відповідальність публічних суб'єктів серед інших видів цивільно-правової відповідальності;
- запропоновані шляхи посилення персональної відповідальності посадових та службових осіб органів влади за шкоду, завдану їх незаконними діями, рішеннями та бездіяльністю, шляхом внесення конкретних змін до законодавства України;
- виявлені та узагальнені проблеми щодо неправильного правозастосування судами норм, які визначають загальні засади правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів
- удосконалений доктринальний підхід щодо комплексного характеру правової природи деліктної відповідальності публічних суб'єктів;
- посилена аргументація на підтримку позиції щодо можливості настання деліктної відповідальності для публічних суб'єктів незалежно від вини безпосередніх заподіювачів шкоди;
- особливостей правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів у таких країнах як Франція, Німеччина та Польща та ін.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані у ньому положення можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі -- для подальших наукових досліджень, присвячених деліктній відповідальності публічних суб'єктів, окремих правових аспектів та проблемних питань, пов'язаних з нею;

- у правотворчій діяльності – для формування рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства України, яке регулює деліктну відповідальність публічних суб'єктів;

- у правозастосовній діяльності – при застосуванні органами влади, зокрема, судовими органами, або їх посадовими чи службовими особами положень чинного законодавства, які регулюють деліктну відповідальність публічних суб'єктів;

- в освітньому процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників з дисциплін «Цивільне право», «Зобов'язальне право», «Деліктне право», методичних рекомендацій та спецкурсів, які передбачають вивчення питань, які стосуються деліктної відповідальності публічних суб'єктів.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Дисертація Олександра Олександровича Гавриленка є самостійним та завершеним дослідженням. Її положення і висновки відображені у 6 наукових статтях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», та 7 публікацій за матеріалами міжнародних та науково-практичних конференцій. Наукові публікації дисертанта відповідають вимогам п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить належним чином оформлені посилання на згадані дисертантом у тексті роботи джерела (наукова література, нормативно-правові акти тощо) при використанні думок, позицій, тверджень. Дотримано положення законодавства про авторське право, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані належні методи

дослідження. Фактів плагіату не виявлено, що дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження. Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження слід зазначити, що окремі положення дисертації є дискусійними.

1. В одному з положень висновків дисертантом вказується, що автором було вдосконалено аргументацію на підтримку можливості застосування до правовідносин з відшкодування шкоди, завданої особі внаслідок визнання нормативно-правового акту неконституційним, ст. 1175 ЦК України за аналогією закону. Проте завдання шкоди і необхідність її відшкодування шкоди може відбутись і при застосуванні норм права, закріплених в нормативно-правовому акті, який було визнано незаконним та скасовано в порядку адміністративного судочинства. Тому цікавить думка дисертанта, яким чином має бути вирішено питання щодо відшкодування шкоди, яка завдана особі внаслідок визнання нормативно-правового акту незаконним та його скасування? Чи є необхідність змінювати відповідні підходи, визначені в положеннях чинного законодавства України?

2. Важливе практичне значення має проведена автором робота, націлена на аналіз особливостей правового забезпечення деліктної відповідальності публічних суб'єктів в Україні та окремих зарубіжних державах, вивчення відповідної судової практики. Водночас потребує уточнення зі сторони дисертанта, який позитивний досвід зарубіжних країн в питаннях правового забезпечення деліктної відповідальності публічних суб'єктів та практики її реалізації може бути запозичено в Україні? Якою є практика міжнародних судових інституцій щодо застосування деліктної відповідальності публічних суб'єктів?

3. Дисертант досліджує у роботі правове регулювання деліктної відповідальності держави та органів місцевого самоврядування у таких

країнах як Франція Німеччина та Польща. Однак, автор не конкретизує, чому саме ці країни заслуговують на увагу в контексті теми дослідження.

4. У роботі висвітлюється питання, що шкода, завдана правовими актами індивідуальної дії, відшкодовується на підставі ст. 1174 ЦК України, а не на підставі ст. 1175 ЦК України, яка передбачає відшкодування шкоди, завданої незаконним нормативно правовим актом. Однак, дисертант не надає додаткових аргументів щодо того, чи є таке розмежування позитивним або негативним. Це момент варто було б конкретизувати.

5. В контексті подальших наукових досліджень правового регулювання деліктної відповідальності суб'єктів публічної влади варто звернути увагу на деякі науково перспективні аспекти, які в майбутньому можуть бути опрацьовані дисертантом, а саме: 1) важливо посилити вивчення феномену відповідальності суб'єктів публічної влади в цілому, де поєднані юридичний та неюридичні компоненти, розкрити їх співвідношення саме в контексті особливих суб'єктів такої відповідальності; 2) потребують активізації дослідження питання суб'єктів, які забезпечують реалізацію деліктної відповідальності по відношенню до суб'єктів публічної влади; 3) науково перспективним є також вивчення процедурних засад застосування деліктної відповідальності та правові наслідки її застосування тощо.

Наведені зауваження не применшують наукову та практичну цінність дисертації, не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження, а стосуються питань, які можуть стати предметом дискусії під час захисту дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради.

Загальний висновок щодо дисертації. Викладені в дисертації висновки та конкретні пропозиції є теоретично обґрунтованими та достатньо аргументованими. Дисертація містить раніше не захищені наукові положення. Одержані автором нові результати в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему, що має значення для науки теорії права, а також для посилення функціонування інституту деліктної відповідальності.

Дисертація на тему «Теоретико-правові аспекти правового регулювання деліктної відповідальності публічних суб'єктів» відповідає вимогам, закріпленим у «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261; Наказі Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор, Гавриленко Олександр Олександрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Тарас ДІДИЧ

СТАРШОГО ЗАСВІДАЧУ
ВЧЕНОГО СЕКРЕТАРІАТУ
НАУКОВИЙ
12.11.2024

